

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Al-Sayadi pt. *Grammatical and lexical structure and the analysis of selected communication aspects in the Khouban dialect in Yemen – Struktura gramatyczno-leksykalna i analiza wybranych aspektów komunikacyjnych w dialekcie Khouban w Jemenie*

napisanej pod kierunkiem dra hab. Jerzego Łaciny, prof. UKW

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Magdaleny Al-Sayadi to godne uwagi opracowanie językoznawczych aspektów jednego z mniej znanych arabskich dialektów centralnej części Jemenu, pozycja niewątpliwie bardzo potrzebna w naukowym środowisku arabistycznym. Liczy 170 stron tekstu, uzupełnionego dodatkowo 5-cioma mapami, 20-toma poglądowymi tabelami i 7-mioma zdjęciami, oraz płytą CD, zawierającą nagrania materiału językowego pozyskanego przez Doktorantkę w trakcie badań terenowych w Jemenie w latach 2008-2013. Praca częściowo wypełnia lukę w arabskim i arabistycznym piśmiennictwie językoznawczym, wciąż pozostawiając wiele miejsca na szczegółowe opracowania dialektów regionalnych i lokalnych. Stosunkowo najlepiej zbadane dialekty Jemenu to te, używane w większych miastach, przede wszystkim w stolicy Sanie i portowym Adenie (Rossi 1939, Diem 1973, Jastrow 1984, Watson 1993 i n., Al-Amri 2000, Behnstedt 1993 i 2001). Dialekt Khoubani pozostaje po dziś dzień niewystarczająco opisany i jest tematem jedynej dotychczas obszerniejszej pracy Aš-Šamariego z 2004 roku. Pani mgr Al-Sayadi chce w założeniu uzupełnić i uaktualnić stan wiedzy na temat tego dialektu, bazując – co ważne i cenne - na autentycznych i całkowicie współczesnych materiałach źródłowych, zgromadzonych na przełomie pierwszej i drugiej dekady obecnego stulecia. Co więcej, chce wykroczyć poza zwykły opis charakterystycznych cech tego dialektu i porównać go z dialektem Sany, badając ich wzajemne wpływy i wytwarzanie się wspólnych, mieszanych form potocznych wypowiedzi. Dotyka tutaj zagadnienia całkowicie nowego i otwierającego w

arabistycy rozległe horyzonty badawcze; o ile bowiem cechy języka pośredniego czy też mieszanego, powstającego na pograniczu wariantu literackiego i dialektów języka arabskiego doczekały się już sporej liczby opracowań naukowych, o tyle interferencja sąsiadujących ze sobą dialektów, a zwłaszcza wzajemne relacje wariantów miejskich i wiejskich, to zagadnienia podejmowane rzadko, przez nielicznych badaczy (Miller i Al-Wer 2007, Britain 2009 – por. s. 16 rozprawy). Gwarancję rzetelnego opracowania tego wyjątkowo trudnego tematu daje niejako *a priori* nazwisko Promotora rozprawy, prof. Jerzego Łaciny, doskonałego znawcy literackiego języka arabskiego i dialektów arabskich, autora cenionych słowników i wielu innych opracowań specjalistycznych.

Recenzenta, przystępującego z wielkim zainteresowaniem do lektury, uderza jednak już na wstępie niefortunnie sformułowany tytuł rozprawy, co jest widoczne zarówno w języku polskim jak i przede wszystkim angielskim. Struktura gramatyczno-leksykalna dotyczy właściwości danego języka, a analiza – działań wykonywanych przez badacza, oba te pojęcia nie mogą więc być w składni poprawnie zbudowanego zdania traktowane na jednym poziomie konstrukcyjnym i semantycznym. Prawidłowy tytuł powinien brzmieć w języku polskim: *Analiza struktury gramatyczno-leksykalnej i wybranych aspektów komunikacyjnych w dialekcie Khouban w Jemenie* lub *Struktura gramatyczno-leksykalna dialektu Khouban w Jemenie i analiza wybranych aspektów komunikacyjnych*, a po angielsku: *The grammatical and lexical structure of the Khouban dialect in Yemen with an analysis of selected aspects of communication*.

Cel opracowania, zasygnalizowany w drugiej części przytoczonego tytułu, zobowiązuje Doktorantkę do prezentacji podbudowy teoretycznej rozprawy w zakresie socjolingwistyki i temu poświęcony został 1. rozdział *Dialects and sociolinguistics* (s. 19 – 33), w którym przedstawiono różnorodność koncepcji naukowych, dotyczących wariantów języka uzależnionych od czynnika płci, wieku i wykształcenia (rozd. 1.1), bardzo ważne w kontekście podjętego tematu zagadnienie zróżnicowania arabskich dialektów na miejskie – ludności osiadłej i wiejskie – beduińskie (rozd. 1.2), problematykę przełączania kodów w dotychczasowych badaniach (rozd. 1.3) oraz aktualną sytuację językową w Jemenie, pod kątem geograficznego rozprzestrzenienia głównych dialektów (rozd. 1.4). Dialekt Khoubani, będący głównym przedmiotem badań Doktorantki, do takowych nie należy. Obejmuje stosunkowo niewielki obszar

centralnego Jemenu, leżący na południe od Sany i wchodzący w zakres terytorium dwóch prowincji: Ar-Radma i As-Sadda (szczegółowa lokalizacja: zob. s. 34 i n.) Dialekt ludności wiejskiej tego obszaru doczekał się, jak już wyżej wspomniano, jedynej próby kodyfikacji w roku 2004 (Al-Šamārī) – tak więc uzupełnienie i poświadczone przez materiały źródłowe uaktualnienie tego opisu przez Panią mgr Al-Sayadi uważam za główny walor naukowy niniejszej rozprawy. Zarówno sposób wykorzystania pozyskanego materiału jak i sama metoda opisu nie budzi poważnych zastrzeżeń. Autorka systematycznie i dość szczegółowo prezentuje cechy dialektu Khoubani na trzech zasadniczych płaszczyznach: fonetycznej i fonologicznej (rozd. 2.1 s. 38-46), morfologicznej (rozd. 2.2, s. 46-58) i składniowej (rozd. 2.3, s. 58 - 71). Ta ostatnia część zawiera oczywiście jedynie wybór zagadnień, zdaniem Autorki najbardziej charakteryzujących specyfikę dialektu Khoubani, obejmujący zdania nominalne z różnymi rodzajami podmiotu i orzecznika (2.3.1), zdania czasownikowe z orzeczeniami w różnych formach czasoaspektów i trybów (2.3.2), zdania warunkowe (2.3.5). Nie wiem, dlaczego zdania z czasownikami posiłkowymi i łącznikami (ar. *kāna wa- 'aḥawātu-hā*) Pani Magister określa jako *Standard Arabic verbs* (2.3.3, s. 67)? W rozdz. 2.3.4 partykuły wymieszane są ze spójnikami, a jeszcze większe zamieszanie wprowadza rozdz. 2.3.6, gdzie brak pewności klasyfikacyjnej Autorki znakomicie ilustruje zdanie: „Expressions such as adjunctions, disjunctions and conjunctions are very common in each language, but it is not easy to determine their occurrence” (s. 69). W efekcie rozdział zapowiadający spójniki zdań podrzędnych (2.3.6.1 *Adjunctions*) zawiera wyłącznie spójniki zdań czasowych, spójniki zdań współrzędnych (2.3.6 *Conjunctions*) to zarówno koniunkcje jak i dysjunkcje – właściwie prawidłowo, ale już wprowadzenie do rozdziału nadrzędnego (2.3.6. *Coordinating and subordinating functionals*) wyrażen wtrąconych (2.3.6.3 *Disjuncts*) budzi pewne wątpliwości, ze względu na odmienny sposób ich funkcjonowania w składni arabskiej. Pani mgr Al-Sayadi uwzględniła oczywiście także leksykę dialektu Khoubani, tworząc rodzaj mini-słownika tematycznego, z objaśnieniami (s. 71-78) – część bardzo użyteczna pod względem praktycznym. Tu moje wątpliwości budzi jednak lista czasowników z partykułą *la-* dodaną do podstawowej formy imperfectum czasownika, dla zaznaczenia kontynuacji lub ciągłości czynności wyrażonej przez

czasownik. Nie wspomniano w tym akapicie, że pod wpływem wokalizmu partykuły zmianie ulega środkowa samogłoska formy czasownika, powstaje więc sprzeczność z tabelą czasowników przedstawioną na s. 57. Ta ważna sprawa merytoryczna z pewnością wymaga wyjaśnienia i komentarza Autorki.

Kolejny rozdział prezentuje dialekt stolicy, na podstawie istniejących już w sporej liczbie opracowań, głównie J. Watson (1993, 1996, 2006, 2007 i 2009). Uzupełnienia własne Doktorantki trafiają się rzadko i – jak się wydaje – zostały zweryfikowane przez jedną tylko użytkowniczkę tego dialektu (por. s. 147-150). Jak się wydaje, Autorka słusznie zakładała pewną równoległość w opisie zjawisk językowych obu dialektów, co udało się uzyskać na płaszczyznach fonetycznej i fonologicznej (rozd. 3.1, s. 82-89), w dużym stopniu morfologicznej (rozd. 3.2, s. 89–111), a bez powodzenia – syntaktycznej (rozd. 3.3, s. 111-117). Nie wiadomo dlaczego, zjawiska zaklasyfikowane jako składniowe w obrębie dialektu Khoubani pojawiają się tu w części morfologicznej (3.2.14. *Coordinating and subordinating functionals*), inne nie pojawiają się wcale (np. zdania warunkowe). W opisie morfologii brakuje z kolei wzmianki o tworzeniu rzeczowników odczasownikowych: nazwy narzędzi, miejsca i czasu, co słusznie uwzględniono uprzednio, w rozdz. 2.2.10 i 2.2.11. Niezależnie jednak od stopnia szczegółowości tego opisu, jest on elementem bardzo ważnym i wręcz niezbędnym w schemacie całej rozprawy; umożliwia bowiem Pani Al-Sayadi dokonanie analizy porównawczej charakterystycznych cech obu dialektów (rozd. 5. *Comparative analysis of the dialects*), co z kolei tworzy merytoryczną podbudowę innowacyjnej tezy Doktorantki o działaniu zjawiska przełączania kodów z dialektu wiejskiego o długiej tradycji i wysokim prestiżu lokalnym (Khoubani), na ogólnie zrozumiały dialekt miejski (Sany), w celach ściśle pragmatycznych, przede wszystkim możliwości wzajemnej komunikacji. Potrzebę tego rodzaju całkiem nieźle uzasadnia Autorka w rozdziale poprzedzającym językową analizę porównawczą, prezentując obszernie w rozdziale 4. *Social identities* historię i kulturę omawianego obszaru (4.1), tradycje rzemiosła na tym terenie, powiązane ze specyfiką obyczajową miasta i wsi (4.2), społeczne podłoże zmian językowych (4.3), a także aktualną sytuację społeczno-polityczną w Jemenie (4.4). Na tym tle teza rozprawy jawi się dość przekonująco; jej zasadniczą wadą jest ograniczona liczba

interlokutorów, potwierdzających to zjawisko w praktyce. Jak pisze sama Doktorantka w rozdziale *Source texts* (s. 154-157), zebrany materiał pochodzi od czterech różnych osób: wykształconego mężczyzny w wieku 25 lat, wykształconej kobiety w wieku 27 lat i kobiety bez wykształcenia lat 47. Brakuje bardziej szczegółowego wywiadu na temat tych osób – informacji o pochodzeniu, związkach rodzinnych, wykonywanym zawodzie, sytuacji społecznej – co w kontekście badanej tematyki mogłoby okazać się interesujące. Brakuje też informacji o osobie czwartej, ale domyślam się, że jest to wspomniana wcześniej kobieta lat 26, urodzona w Sanie, której rodzina pochodzi z rejonu Khouban i która istotnie posługuje się językiem mieszanym, zależnie od potrzeb komunikacyjnych, co zostało ładnie zilustrowane, ale 8-mioma zaledwie przykładami na s. 147-149. Wypowiedzi zamieszczone w rozdziale końcowym niewiele poprawiają sytuację – tych żywych, autentycznych i nie-książkowych jest po prostu za mało, jak na potwierdzenie dość zdecydowanych wniosków i uogólnień Doktorantki, przewijających się przez tekst całej rozprawy i zwieńczonych podsumowaniem w rozdziale 5.6. *Conclusions* (s. 151). Daleka jednak jestem od tego, aby wnioski rozprawy kwestionować. Przełączanie kodów pomiędzy wiejskimi i miejskimi rodzajami dialektów na tym samym terenie geograficznym jest tropem naukowym niezwykle interesującym i – jak już wspomniałam na wstępie – wskazującym nowe kierunki badawcze w zakresie językoznawstwa arabskiego. Podjęcie tego tropu, jak również uaktualnienie wiedzy na temat bieżącego stanu i funkcjonowania jednego z mniej znanych dialektów Jemenu to dwie ważne wartości, jakie wnosi do światowych badań dialektologicznych rozprawa Pani mgr Al-Sayadi. Obszerna i w większości cytowana bibliografia, a także krytycznie stosowany aparat naukowy (przypisy) dobrze świadczy o przygotowaniu Doktorantki do pracy naukowej. Szkoda jedynie, że wskazana lektura całkowicie pomija ważne pozycje polskich uczonych młodej generacji, które mogłyby ułatwić Autorce wypowiedzi zarówno na temat przełączania kodów (M. Książ, *Odmiana pośrednia języka arabskiego w Egipcie. Struktura i rola kulturotwórcza*, 2013; A. Pałka-Lasek, *Arabsko-francuski „code-switching” w mediach na przykładzie audycji telewizyjnych i radiowych Maroka*, 2014), jak i aktualnej sytuacji społecznej w Jemenie (J. Sławek, *Jemen – świat wartości plemiennych*, 2011). Transkrypcja stosowana jest dość

konsekwentnie i starannie, dostrzegłam niewiele drobnych usterek, np. na s. 72 zgodnie z zapisem arabskim powinno być *ḥananhā*, na s. 73 tryb rozkazujący to raczej *iṣagatah*. Bardziej irytujące są błędy literowe, wynikające z braku należytej uwagi, a następnie korekty. Powinno być między innymi na s. 13 „glottalization”; s. 14 „the issue” i uzupełnienie o rzeczownik po „it will also reveal the [to date]”; s. 32 – „Northern”; s. 143 i spis treści (tytuł rozdziału 5.2.13) – „Semantic” (!); s. 46 – „denasalization”; s. 66 – „emphasis”.

Pomimo wskazanych powyżej uwag i wątpliwości, całość rozprawy doktorskiej i przeprowadzonych przez Doktorantkę badań oceniam bardzo pozytywnie. Jak już wspomniałam, jest to ważne dokonanie naukowe w zakresie dialektologii arabskiej, oryginalne i nowatorskie, ogólnie poprawne pod względem metodologicznym. Przed ewentualną publikacją, na którą pomysł i konkluzja rozprawy jako całości niewątpliwie zasługują, zalecałabym Autorce wzbogacenie materiału językowego i staranną weryfikację jego opisu i klasyfikacji. Słusznie zastosowany tu język angielski ułatwi wprowadzenie tej ważnej pozycji w światowy obieg literatury dialektologicznej i arabistycznej.

Według mojej oceny, rozprawa spełnia wszelkie ustawowe i akademickie wymagania, stawiane pracom doktorskim. Zwracam się zatem do Rady Dziedziny Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy z wnioskiem o dopuszczenie Pani mgr Magdaleny Al-Sayadi do dalszych etapów przewodu doktorskiego.